УДК 377.2(497.115)"1914/1941"(093.2)
37.014.5(497.115)"1914/1941"(093.2)
doi: 10.5937/bastina31-32564

Прегледни рад

Слађана Т. ВИДОСАВЉЕВИЋ*

Јелена Р. КРУЉ**

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ОБРАЗОВНА И ХУМАНИТАРНА УЛОГА ЖЕНСКЕ ПОДРУЖИНЕ И ЊЕНЕ ЖЕНСКЕ ЗАНАТСКЕ ШКОЛЕ У ГЊИЛАНУ (1914–1941)

Апстракт: Гњиланска Женска подружина била је хуманитарно-образовна организација, која је деловала са прекидима од 1914. до 1941. године на просторима Гњилана и њене околине. На скупу одржаног 02.03.1914. у Гњилану истовремено основана је Гњиланска Женска подружина и њена *Раденичка женска школа*. Основни циљ, а уједно и разлог због кога су формиране, био је да ради, пре свега, на образовном, хуманом, али и на националном и привредном пољу. Рад *Подружине* највећим делом везивао се за стручно образовање и васпитање женске деце, рад школе, управљање, финансирање, добротворну и хуманитарну делатност. Имајући у виду да је материјално – финансијска помоћ од стране државе била недовољна, подружина је прикупљала прилоге у виду новца и производа од својих чланица, родитеља као и од грађанства. Такође, поменута подружина је организовала приредбе и забаве одакле је приход ишао за потребе и издржавање саме школе. Ученице које су завршавале ове школе, имале су могућност да са успехом обављају занатске послове и да самим тим буду напредније у доприносу формирања новог, модерног друштва.

Кључне речи: Женска подружина, Женска занатска школа, Гњилане, образовни рад, хуманитарни рад.

УВОД

Са формирањем Српске државе, српска грађанска класа је постепено јачала. Наиме, напредовали су занатство и трговина, чиме је нарасла и тежња за образовањем. Неопходно је било стварати нове основе образовања, како би се стекли услови за оснивање разних стручних школа, па и женских. Први који је уочио потребу школовања женске деце, у ослобођеној Србији

* Ванредни професор, sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

** Доцент, jelena.krulj@pr.ac.rs

од турске власти, био је Димитрије Давидовић који је 1821. године упутио писмо кнезу Милошу с предлогом да се поред мушких отворе и школе за женску децу. Међутим, Давидовићева сугестија није наишла на разумевање (Прпа-Јовановић 1994: 344).

Тек је 03.07.1846. године издата уредба под називом „Усѣројеније девојачких училиишѣа” којом су одређени задатак, организација и садржина ових школа (Ђунковић 1971: 38). С обзиром на то да је на самом почетку рада ових школа, велики проблем био изузетно мали број наставница, то је знатно успорило формирање већег броја таквих школа.

Посебан значај у образовању жена имала је *Виша Женска школа* у Београду, основана 1863. године, која је поред образовања и васпитања, припремала своје ученице уједно и за наставнички позив. Као организатор женског образовања у Србији и борац за права жена, Катарина Милевук (1844-1913), управитељ *Више Женске школе* и председница *Београдској Женској друшћива*, иницирала је основање прве *Женске Раденичке школе* у Србији, октобра 1879. године. Другог децембра исте године, Митрополит Србије Михајло у присуству Кнегиње Наталије, тадашње заштитнице *Женској друшћива*, која је својом моралном и материјалном помоћи омогућила отварање *Раденичке школе*, извршио је свечано освешћење *Раденичке школе*¹.

Улога *Београдској женској друшћива* у просвећивању жена је била значајна и вишеструка. Наиме, поменуто *Друшћиво* је у јулу 1879. године покренуло свој лист *Домаћницу* који је у то време био први женски лист у Србији. Његов основни задатак био је да представља извештаје о раду *Друшћива* и његових подружина, али и друге поучне и образовне чланке (Софронијевић: 2003: 20).

Многобројне рукотворине настале радом ученица *Знањске школе Београдској женској друшћива* излагани су и на изложбама где су добијали и највиша признања. Излагани су и на: Светској изложби у Паризу, на изложби у Лијежу, Лондону, Прагу и Торину а после Првог светског рата и у многим другим градовима широм Европе (Софронијевић: 2003: 19).

Колико је било значајно организовати стручно усавршавање жена, али и њихово широко опште образовање, говори и податак да када је *Београдско женско друшћиво* прослављало 1925. године, своју педесету годину рада, у своме саставу имало 80 подружина и преко 80 женских занатских школа у целој земљи и преко 10.000 чланица (Софронијевић: 2003: 22).

Дакле, потреба да се афирмише женско образовање и широм земље, утицала је на то да се *Београдско женско друшћиво* није задржало само на оснивању своје школе, већ је образовало своје подружине и у унутрашњости

1 Историјат Раденичке сада Женске занатске школе. *Домаћница*, *Орјан женској друшћива* и његових *Подружина*, за 1929. Београд 1929 стр. 1-3.

земље, којима је главни циљ био оснивање стручних тзв. *Раденичких школа*, у којима су се женска деца образовала за добре домаћице, мајке и поред тога обучавале у разним радовима за домаћу потребу².

Несумњиво да посебно место у овоме припада *Женској подружини* у Гњилану и њеној *Раденичкој женској школи* које су формиране истог дана почетком 1914. године, дајући тиме свој допринос најпре у хуманитарном раду, а касније и стручно, практично образовање и васпитање женске деце на просторима Косова и Метохије.

ПОЧЕТАК РАДА ЖЕНСКЕ ПОДРУЖИНЕ И ЊЕНЕ ЖЕНСКЕ ЗАНАТСКЕ ШКОЛЕ У ГЊИЛАНУ

Пре почетка Првог светског рата основане су *Гњиланска женска подружина* и *Раденичка женска школа* у Гњилану, на скупу одржаном 02.03.1914. године. Том приликом изабрана је и Управа у следећем саставу: Мица Пилетић за председницу, Надежда Кокановић за потпредседницу, Лепа Поповић за благајницу и за деловођу Боса Спасојевић. За Управне чланице изабране су: Љубица Стевановић, Милка Чохацић, Риза Прљичевић, Љубица Дичић, Стојанка Дичић, Евица Поповић, Ката Поповић, Наталија Поповић, Каца Катанић, Цвета Павловић, Стојанка Ђорђевић, Хаџи Атина Лаћкова, Савка Поповић, Милка Денчић и Милева Живковић³.

Рад *Женске раденичке школе* у Гњилану отпочео је 1914. године са једним одељењем од 32 ученица и учитељица. Стручна учитељица била је Ева Поповић. Поповић је завршила *Женску раденичку школу* у Нишу и постављена је на место учитељице септембра 1914. године, са месечном платом

2 Исто.

3 Оснивачком састанку Гњиланске подружине присуствовале су: Љубица Добре Стевановић, Евица А. Поповић, Надежда М. Кокановић, Милка Р. Чохацић, Мирса К. Поповић, Тодора Р. Стојановић, Ката Ж. Поповић, Синђа К. Солић, Милева Ј. Живковић, Трњина Максимовић, Риса Ф. Прљичевић, Стојана М. Јовановић, Лепа Т. Поповић, Наталија И. Поповић, Ангелина Хаџи Лаћ, Јелисавета Н. Трајић, Стојанка Ј. Дичићка, Љубица С. Дичић, Милка П. Денић, Софија Р. Поповић, Јелисавета Р. Петровић, Вања С. Хаџи Живковић, Милева Цветановић, Стојанка Ј. Николић, Мица С. Пилетић, Боса М. Спасојевић, Даца Д. Ашчетковић, Јулијана Л. Селић, Аница А. Петровић, Танка Т. Нешић, Коца Т. Катановић, Цвета М. Павловић, Јана Н. Ђорђевић, Дара М. Катанић, Јелисавета М. Перић, Рада С. Паламаревић, Љубица М. Нешић, Дара В. Катанић, Гуга Милутиновић, Атина Ганић, Ана К. Гароглеђа, Драга М. Гароглеђа, Јелисавета Гароглеђа, Анка К. Шаншановић, Хаџи Лена Васић, Кацана К. Шаншановић, Мирса П. Ванушевић, Јефка М. Биволаревић, Х. Марица Шубаравић, Наста Денчић, Катарина Т. Ђорђевић, Софка Јовановић-Јежина, Катарина Живковић и Стана Д. Арсић. Новоосноване подружине женског друштва, Гњилане 02. марта 1914. Извештај Гњиланске женске подружине за 1914. *Домаћица, Орјан женској друштва и његових Подружина бр. 4-5, за 1914.* Београд 1914, стр.138.

од 80 динара. До евакуације, 1915. године, учитељицу и школу издржавала је Гњиланска женска подружина⁴.

Гњиланска подружина и њена женска занатска школа за време Првог светског рата сарађивале су са подбором Црвеног Крста у Гњилану на прикупљању средстава за војску, тј. кошуља, чарапа, пешкира итд. У школи је рађено рубље за рањене војнике и предавало се Црвеном Крсту.⁵

После Првог светског рата, 1919. године постепено се обнављао рад у Раденичким школама у већини подружница. Поред проблема које је за собом оставио рат, један од главних изазова са којим су се школе суочавале био је недостатак шиваћих машина, као и то да је школу похађао знатно мањи број ученица⁶. У том периоду, Министарство Трговине и Индустрије, желећи да се школе што брже опораве и напредују, на име помоћи Женском друштву пружио је новчани прилог и тиме омогућило да се побољша постојеће школско стање. Захваљујући наведеном, број ученица се у току школске 1919/20 године повећао, али је због недостатка наставница женског стручног рада и несређених прилика, већина школа била принуђена да осим женског рада, не укључују друге предмете у наставу⁷.

После ослобођења и уједињења, у свим већим варошицама ничу женске занатске школе. Велики допринос оснивању ових школа дала су многа женска удружења, као што су: Београдско женско друштво и њене подружине, Коло српских сесџара, Друштво „Српкиња“ и др. Министарство трговине и индустрије. Схватајући значај женских стручних школа, отпочело се са обнављањем уништених школа уз помоћ женских удружења и с тим циљем донет је и Закон о женским занатским школама, и оне су се из године у годину усавршавале да би коначно добиле одређен правац рада.

Женска раденичка школа у Гњилану отпочела је са радом 02. октобра 1919. године са 34 ученица и стручном учитељицом Евицом Поповић⁸. У школи су постојала два разреда. У првом разреду је на почетку било 23 ученица од којих је, у току године, 12 преведено у Гимназију са циљем да се стекну услови за отварање Гимназије у Гњилану. Тако је у првом разреду остало 11 а у другом разреду било је 13 ученица. Наставни предмети нису били заступљени због оскудације просветних радника. Велики значај за рад школе имала је председница Гњиланске женске подружине Стојна Ковачевић⁹.

4 АЈ, 65-1680/2740 - Допис Женске раденичке школе из Гњилана упућен Министарству трговине и индустрије о раду школе од 14.06.1920. Гњилане – Београд 1920.

5 Извештај Гњиланске женске подружине за 1935. Домаћница, Ордан женског друштва и његових Подружница за 1935. Београд 1935, стр.60

6 АЈ, 65-1680/2740 - Министарство трговине и индустрије (1919), ФШР. 180/919

7 АЈ, 65-1680/2740 - Министарство трговине и индустрије (1920), ФШР. р. 224/920

8 АЈ, 65- 1680/2740, Допис Женске раденичке школе из Гњилана упућен Министарству трговине и индустрије о почетку рада школе од 02.10.1919. Гњилане 1920.

9 Исто.

Министарство Трговине и Индустрије обезбедило је школи две шиваће машине „систем Сингер“ са целокупним прибором за рад и резервним деловима¹⁰.

Школске 1920/21. године, рад Женске радничке школе почео је 01. септембра, са три разреда и 37 ученица. У оквиру стручног рада заступљен је ручни рад (шивење и вез). Од општеобразовних предмета заступљени су били следећи наставни предмети: Српски језик, Рачун, Цртање и Певање. Ове школске године Женска радничка школа у Гњилану је до 17. априла 1921. године остварила приходе у оквиру часова стручног рада, и то:

од рада белог рубља	600 динара,
од одећа и ручног веза	2000 дин,
од забаве и добровољних прихода	700 дин,
од чланских улога	40 дин.
Свега	3340 динара.

Средства која је школа зарадила у висини од 3.340 динара су једини приходи за рад школе, јер са друге стране није било никакве помоћи. Од ових средстава школа је остварила све набавке и купљена учила. Једино је Уједнажена Женске подружине Гњилана затражила од Министарства трговине и индустрије, да јој Инспекторат отвори кредит за хонорарне наставнике Миру Милеуснић и Десанку Раденковић, које су радиле бесплатно.¹¹

Наредне школске 1921/22. године Женска радничка школа променила је назив у Радничка школа Женске Подружине у Гњилану, када је уписан и четврти разред. У овој школској години ученице су плаћале школарину од 10 динара. Поред стручне учитељице Евице Поповић, задужене у одељењу за хаљине, са радом је почела учитељица Јелисавета Перих у одељењу за рубље. Она је примала додатак на породицу за 3 члана, док Евица Поповић није примала плату, јер је њен супруг имао плату. Предметни наставници су и у овој школској години радили бесплатно. Наставне предмете држали су следећи учитељи: Наука хришћанска-Рајна Јеремић, Српски језик-Душанка Бошковић, Рачун-Мирослава Вуковић и Лепо писање-Наталија Рајковић. Школа је имала у овој школској години 6 шиваћих машина, од којих 2 за рубље и 4 за хаљине¹².

10 АЈ, 65-1680/2740, Решење Министарства трговине и индустрије о куповини и достави две шиваће машине Женској радничкој школи у Гњилану од 17.03.1920. Београд 1920.

11 АЈ, 65-1680/2740, Допис о раду Женске радничке школе из Гњилана упућен на тражење Министарства трговине и индустрије од 17.04.1921. Гњилане 1921.

12 АЈ, 65 - 1680/2740, Допис о раду Радничке школе женске подружине из Гњилана упућен на тражење Министарства трговине и индустрије од 15.03.1922. Гњилане 1922.

Доношењем Закона о Женским занатским школама¹³, 1922. године учињен је велики помак у друштву за стручно образовање женске деце. Према овом Закону, женске занатске школе су могле бити: државне (које су основане у већим градовима), полудржавне (које су основане као установе Министарства трговине и индустрије с једне стране и женских корпорација - удружења с друге стране) и приватне (које ће се отварати у складу са потребама). Према врсти, школе су се делиле на: ниже, продужне и више. Већ тада отворено је и питање у ком односу, у васпитању ученица, треба да буду практична обука и теоријска знања (Димић 1997: 170).

Раденичка школа женске подружине у Гњилану променила је назив у Женску занатску школу и постале полудржавна под управом Женске подружине у Гњилану. Према новом Закону, држава је постављала и плаћала стручно особље, додељивала материјалну помоћ за разне школске потребе и плаћала хонорарне наставнике за опште предмете. Женска подружина имала је улогу да се побрине за школску зграду, огрев, осветлење и послугу. Женска подружина могла је да остварује средства из сопствених прихода, прикупљањем прилога, чланарином, организовањем забава, лутрија итд.

Након доношења новог Закона, поред Пододбора женске подружине у Гњилану, који је оснивач, организатор и управитељ Женске занатске школе у помоћи и финансирању и поред Министарства трговине и индустрије укључује се и Гњиланска општина. Општина је као помоћ предвидела из буџета 1500 динара. Један од проблема који требала решавати била је зграда. Управа није имала своју зграду за Женску занатску школу, те је користила црквену зграду коју ју је бесплатно уступила Митрополија. Зграда је имала два одељења која су била неподесна за рад. Зграда се налазила на забаченом месту и била је склона паду. Подружина је у више наврата покушала да дође до боље зграде или да подигне нову и упише већи број ученица¹⁴. И поред свих покушаја, осим реновирања постојеће зграде, није било адекватног решења.

У школској 1922/23. години повећао се број ученица на 48. Због малог простора дошло је до спајања разреда. Иако је стручна настава била заступљена од 01. септембра, предметна настава у Женској занатској школи почела је тек 20.02.1923. године. Успостављени су готово сви предмети предвиђени Законом. Од општеобразовних предмета били су заступљени: Домаће газдинство (6 часова недељно) - Доста Васић, Српски језик (6 часова недељно) - Душанка Бошковић, Рачун (6 часова недељно)

13 Службене новине Краљевине Срба, Хрватска и Словенаца. „Закон о женским занатским школама бр.105 од 15.05.1922.

14 АЈ, 65 - 1680/2740, Допис Женске занатске школе из Гњилана, упућен Министарству трговине и индустрије, којим се тражи помоћ по питању зграде од 26.09.1922, Гњилане 1922.

- Мирослава Вуковић, Историја са земљишном (3 часа недељно) - Мирослава Вуковић, Цртање (6 часова недељно) – Дара Денић и Певање (3 часа недељно) - Лазар Васић¹⁵.

Због недостатка простора и лоших услова, напуштања школе у току школске године били су пратећи проблеми. И поред потешкоћа, врхунац проблема био је када је намесник црквене зграда, где је смештена Женска занатска школа, дао 15 дана да се зграда ослободи за црквене потребе. Управа женске Подружине и Женске занатске школе обраћале су се за хитну помоћ Трговинском инспекторату Министарству трговине и индустрије, општини Ѓвџиланској за останак у неусловној згради или помоћ за подизање нове зграде¹⁶. Управа је ипак успела да привремено смести Женску занатску школу у једну од државних напуштених кућа. Управа женске подружине је о свом трошку успела да оспособи две учионице иако је кућа била веома стара и могла се користити до 23.04.1925. године. Дакле, Управа је била принуђена да се поново обрати Министарству трговине и индустрије, Стамбеном одбору и поглавару Среза речима: „најхитније да нам нађење до краја школске године зграду, јер би се школа нашла на улици или да нас оставе до краја школске године¹⁷“. Женска занатска школа је остала до краја школске године, међутим, проблем зграде настављен је и у наредним годинама.

Ради особљавања поменутих кућа за школу, школска 1924/25. година почела је са радом са закашњењем од 38 дана. У школи је радила само једна стручна учитељица Полексија Јованић (Катанић). Школа је имала четири разреда у два одељења са укупно 43 ученица. Дужност управитеља школе вршила је председница женске Подружине Достана Васић коју су једногласно изабрале чланице Управног одбора Женске занатске школе¹⁸.

Услед већ поменутих проблема у вези са зградом, број ученица у Женској занатској школи у Ѓвџилану се почео смањивати. Тако да је у школској 1925/26. години у сва четири разреда било 36 ученица а на испит јуна 1926. године изашле су 29 ученица, које су успешно завршиле разреде. Рад учитељице Полескије Катанић од стране изасланика Министарства трговине

15 АЈ, 65 - 1680/2740, Извештај Управе Женске занатске школе из Ѓвџилана о заједничкој посети наставној особља, упућен Министарству трговине и индустрије од 05.03.1923, Ѓвџилане 1923.

16 АЈ, 65 - 1680/2740, Допис Женске занатске школе из Ѓвџилана, упућен Трговинском инспекторату у Скопљу. којим се тражи помоћ по питању зграде од 06.07.1923, Ѓвџилане 1923.

17 АЈ, 65 - 1680/2740, Допис Женске занатске школе из Ѓвџилана, упућен Министарству трговине и индустрије. којим се тражи помоћ по питању зград од 02.05.1925, Ѓвџилане 1925.

18 АЈ, 65 - 1680/2740, Извештај Управе Женске занатске школе из Ѓвџилана, упућен Министарству трговине и индустрије о стању у Женској занатској школи од децембра 1924, Ѓвџилане 1924.

и индустрије оцењен је одличном оценом¹⁹. Финансирање Женске занайске школе такође је запало у велику кризу. У ранијим годинама, издржавање школе помагале су општина, срез, округ и Министарство трговине и индустрије, иако су то била минимална и недовољна средства. У школској 1926/27. години до марта 1927. помоћи није било ниодкуда, школа се издржавала искључиво од чланских улога чланица и продаје својих производа испод цене. Због тога је делегат Женске њодружине из Гњилана округа врањског - Станица Катанић, затражила хитну материјалну помоћ од Министарства трговине и индустрије како не би дошло до укидања школе²⁰. Министарство је одговорило, тако што је у неколико наврата отворило кредит за исплату хонорарних наставника, а хитним телеграмом од 18.03.1929. године, по трећи пут отворило је кредит од 3.000 динара за исплату хонорара за март и јун текуће године.²¹

Школске 1927/28. Женска занайска школа није имала управника, радила је једна стручна учитељица и два хонорарна наставника у четири разреда. У Женску занайску школу, било је уписано 14 ученица од којих су 12 завршиле, 1 је напустила школу и 1 је понављала разред. Такође, четврти разред су завршиле само 3 ученице. Родитељи ових ученица били су: трговци - 6, занатлије - 4, служитељ - 1 и неодређен - 1.²² У овој школској години у Женској занайској школи било је најмање ученица, свега 14, и претила је опасност затварања школе уколико се настави тренд смањења броја ученица.

Опасност од затварања школе увидели су пре свега Женска њодружина и општина Гњиланска, те су се више ангажовали око избора управнице и повећања броја ученица. Управница школе изабрана је почетком школске 1928/29 године. То је била стручна учитељица за шивење рубља и хаљина, веша и стручна цртања - Милица Здравковић. Хонорарни наставници у овој школској години били су: Радмила Марковић за српски језик и Катарина Антипова за рачун. На почетку школске године Женска занайска школа је отпочела са радом са 23 ученица. Међутим, због недостатка простора, наставу је пратило, само 12 ученица, колико је и завршило испите јуна месеца.²³

19 АЈ, 65 - 1680/2740, Извештај Изасланика Министарства трговине и индустрије о одржаним испитима у Женској занайској школи, од 19.06.1926, Гњилане 1926.

20 АЈ, 65 - 1680/2740, Извештај делегата Женске њодружине из Гњилана, упућен Министарству трговине и индустрије о ситању у Женској занайској школи од 29.03.1927, Гњилане 1927.

21 АЈ, 65 - 1680/2740, Телеграм Министарства трговине и индустрије, упућен Женској занатској школи у Гњилану по питању кредита од 18.03.1929. Београд 1929.

22 АЈ, 65 - 1680/2740, Извештај Женске занайске школе из Гњилана, упућен Министарству трговине и индустрије о ситању у школи од марта 1929. године, Гњилане 1929.

23 АЈ, 65 - 1680/2740, Извештај Женске занайске школе из Гњилана, упућен Комисији Обласне Самоуправе у Приштини од 18.09.1929, Гњилане 1929.

Наступање велике економске кризе осетила се и у многим местима и градовима па и самом Гњилану. Иако се *Женска занатска школа* највећим делом финансира од чланских улога чланица *Женске подружине*, улози су се смањивали. Тако је 1930. године, од 60 уписаних чланица, члански улог уплатило само 42 чланице. Због тога су покренуте многе активности, тако да је Подружина у Гњилану у периоду од 1929. до 1931. године успела да оствари приход од 4790 динара, а док је расход за три године био 1003 динара. Управа је увела вођење дневника касе, и на крају године састављала је свој биланс о приходу и расходу. Први пута *Управа Подружине* је за 1932. годину, саставила годишњи прорачун-буџет, по коме ће се управљати као и свака јавна установа²⁴.

Доношењем новог *Закона о Женским занатским школама* из 1932. године, ове школе одговарају рангу непотпуне средње школе са нижим течајним испитом и имају пет разреда: два приправна, два стручна и радионицу – атеље. У први приправни разред *Женске занатске школе* примају се ученице које су завршиле најмање четири разреда основне школе. У први стручни разред *Женске занатске школе* примају се ученице које су завршиле други приправни разред или које су завршиле неки разред средње школе и које су положиле допунски испит из стручних предмета²⁵.

Новина у *Закону* је била то што је свака женска занатска школа морала да за сиромашне ученице формира Школски фонд, из кога ће се набављати шиваће машине, учила, књиге, модне листове и др. Надзор над женским занатским школама вршило је *Министарство трговине и индустрије*, под непосредним надзором Бана²⁶.

Управа женске подружине у Гњилану, имала је доста потешкоћа да се *Женска занатска школа* одржи. Од 1933. године, Подружина на основу новог *Закона о Женским занатским школама* преузела је све материјалне издатке. На основу наређења Краљевске Банске Управе Општинска управа је била у обавези да у свом буџету предвиди издржавање школе у висини од 7500 динара²⁷.

Рад у *Женској занатској школи* се донекле нормализовао. У школској 1933/34. години уписано је 30 ученица и са њима је радила једна стручна учитељица и један хонорарни наставник. За очување и одржавање *Женске занатске школе* у Гњилану имала је Управа женске Подружине коју су сачињавале: председница Љубица Ст. Дичић, потпредседница Теодосија К. Топаловић,

24 Извештаји Гњиланске Подружине за 1929-1931, *Домаћица, Орган женској друштва и његових одружина* за 1932.; Београд 1932, стр. 54.

25 Службене новине Краљевине Југославије, бр. 82. од 09.04.1932. Београд 1932.

26 Исто.

27 Извештаји Гњиланске Подружине за 1933, *Домаћица, Орган женској друштва и његових Подружина* за 1933. Београд 1934, стр. 18-19.

благајница Ленка П. Поповић, секретар Јорданка Јовановић; Управне чланице: Љубица Нешић, Коца Витковић, Савка Поламаревић, Коца Шубаревић, Костадинка Јанцић, Костадинка Зечевић, Кева Нешић, Грозда Домазетовић, Стана Марковић, Стојанка Арсић, Родна Поповић и Кева Цветановић; у Надзорном одбору: Цана Шубаревић, Борка Нешић и Даница Савић²⁸.

Управа Подружине у Гњилану је много учинила и на финансијском плану, о томе говоре и подаци из 1934. године. Подружина је на дан 31.12.1934. године имала готовину 5503. динара. Женска занайска школа имала је готовине од 3935. динара и тек формирани Школски фонд имао је на крају године 3.954. динара²⁹.

У следећој, 1935. години, Управа Подружине, заједно са ученицама школе формирала је подмладак Црвеног крста Женске занайске школе у Гњилану, који је организовао многе хуманитарне акције, и на крају године остварио средства у висини од 473. динара која су уложена у Поштанској штедионици у Гњилану. Од свог рада и производа, Женска занайска школа формирала је Фонд сиромашних ученица, који је на крају 1935. године износио 928. динара који су такође уложени у Поштанској штедионици³⁰.

За свој дугогодишњи и предани рад у Пододбору женске подружине у Гњилану, на прослави 60-годишњице Београдској женској друшћива 1936. године, за почасне чланице Београдског друштва имоване су: Љубица Дичић, Љубица Нешић, Ката Поповић, Параскева Нешић и Коца Витковић. Оне су непрекидно биле активне у Подружини. Школа је имала 4 разреда - 2 приправна и 2 стручна. У једном одељењу било је у првом приправном - 10 ученица, у другом приправном - 9, у првом стручном - 8 и у другом стручном - 6 ученица. Стручна учитељица била је Василија Нушић, која је с радом у овој школи почела 14.09.1936. године. Наставу опште образованих предмета у овој години изводили су: Обрен Ђирковић - српскохрватски језик, историју са земљописом и рачун, Савка Ивковић - певање и гимнастику и Лазар Поповић - веронауку.

Значајну улогу поред Управе подружине, управитељице имао је и Школски одбор, који је водио рачуна о стању школске касе, школском фонду, фонду сиромашних ученица и Фонду Црвеног крста. Чланови школског одбора су биле: председница Љубица Ст. Дичић, чланице Василија Ј. Нушић - стручна учитељица, Костадинка Антонијевић, Живка Савић и Даница Савић. Женска занатска школа у школској 1937/38. години ни од кога није

28 Исто.

29 Извештаји Гњиланске Подружине за 1933, *Домаћница, Орјан женској друшћива и његових Подружина за 1934*. Београд 1935, стр.61.

30 Извештаји Гњиланске Подружине за 1935, *Домаћница, Орјан женској друшћива и његових Подружина за 1935*. Београд, 1936. стр. 60.

добила помоћ осим од Подружине - 6314 динара за издржавање исте. Када се ради о Подружини може се рећи да је најбоље пословала у 1937. и 1938. године, што видимо из Извештаја о стању благајне на дан 01.01.1939. године.

Приходи

1. Готовина из 1937. године	5001.20 дин.
2. Од чланских улога	1270.00.
3. Од забаве	118.50.
4. Од зараде у школи 30%	298.50.
5. Од општине Гњиланске	800.00.
6. Од Министарства трговине и индустрије	2000.00.
7. Непредвиђених прихода	/
Свега динара	9488.20

Расходи

1. На плату Служитељу	360. дин.
2. Поштарину	13.
3. Издржавање Женске занатске школе	6269.
4. Самопомоћ	47.
5. Израда Рама	28.
6. Забаву	589.50.
7. Канцеларијски Материјал	150.
Свега динара	7.456.50.

Из приложеног *Извештаја* се уочава да је поменута подружина добро пословала и да је за следећу 1939. годину пренела у буџет средства у готовини од 2.032 динара. Ова сума налазила се у Поштанској штедионици у Гњилану. Фонд сиромашних ученица, са урачунатим каматама на крају 1938. године, располагао је са сумом од 1.324 динара. С друге стране, фонд Црвеног крста при *Женској занатској школи*, чија се готовина налазила у Поштанској штедионици без урачунате камате, располагао је сумом од 686 динара. Свакако, са највише средстава располагао је Школски фонд, чија је готовина износила од 11.942 динара. На основу ових података, *Женска подружина* и *Женска занатска школа* у Гњилану у 1938. години, када се говори о материјалним средствима, су потпуно одговорили својим циљевима и обавезама³¹.

За разлику од 1938. годину, наредна 1939. за *Подружину* Гњилана била је много тежа. Наиме, није било никаквих редовних прихода, осим од помоћи општине Гњиланске у износу од 1.200 динара и чланског улога од 1.194 динара.

31 Извештаји Гњиланске Подружине за 1938. *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина* за 1938. Београд 1939, стр. 11-13.

То се и одразило по питању одржавање *Женске занайске школе*, али не и на успех ученица који је на крају школске године био задовољавајући. *Женска Подружина* у Гњилану није имала своју зграду, због чега је највише трпила настава у школи. Осим тога, зграда није одговарала основним хигијенским прописима. Такође, био је мањи број одељења, иако је тражено од Краљевске Банске Управе да отвори још једно одељење и постави још једну стручну наставницу, то се ипак није реализовало.

Због поменутих потешкоћа, број ученица се почео осипати, тако да је у школској 1939/40. години уписано 34 ученица. Стручна учитељица је била Василија Ф. Ђорђевић, док је хонорарна наставница, за све опште предмете, била је Цвета Јанићијевић³².

Гњиланска *Женска подружина* и њена *Женска занайска школа* престале су са радом 1941. године, после вишегодишњег успешног рада на пољу просвете, културе и хуманости. Улогу на пољу даље еманципације и развоја културно-просветног живота девојака и жена преузеле су нове организације, настале за време ослободилачког рата 1941-1945. године.

ЗАКЉУЧАК

Како би се брже превазишло наслеђе из времена које је за собом оставило многе недаће, између осталог, радило се и на интензивнији и осмишљенији развој школа. Посебан значај за просвету и културу Србије у периоду од 1914-1941. године, представља појава даљег оснаживања и ширења женских образовних мрежа. Наиме, да идеја васпитања и образовања жена није била само декларативна, потврђује и оснивање многобројних организација средњег општеобразовног система за женску омладину, као и стручно образовање женске популације које се реализовало у овом практичном и теоријском раду, са циљем како на стручном усавршавању, тако и на свеукупном просвећивању жена. Развијајући организовано свој просветитељски посао, захваљујући између осталог друштвено-политичком и економском развоју друштва, женске занатске школе и њене подружине у овом периоду доживљавају своју експанзију дајући свој велики допринос целокупном бољитку друштва.

Дакле, за просветно-културну еманципацију ондашњег српског друштва значајна је била појава првог васпитног рада са женама. Са отварањем првих занатских женских школа и њених подружина створене су могућности да се код жена негује стручно образовање у виду шивења руком и машином, везења, ткања, ћилимарства и других интересантних корисних

32 Извештаји Гњиланске Подружине за 1939, *Домаћница*, *Орбан женској друштва* и *њених Подружина* за 1939. Београд 1940, стр. 29.

радова за женски пол (Џенић, 1997: 40). Народне рукотворине, иза којих су стајале женске, веште и вредне руке, давале су им могућност запошљавања чиме су оне стицале економску стабилност и независност.

Истовремено, започети рад на просвећивању женске омладине омогућио је, поред усвојених знања, и буђење националне свести, неговању традиције, очување православља и српског идентитета, пркосећи тако разним историјским, социјалним, културолошким и породичним околностима (Видосављевић - Круљ 2019: 486).

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије (АЈ), фонд 65. Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије, фасцикла 1680/2740-4. Гњилане - Женска занатска школа подружине Београдског женског друштва 1919-1927; 1929, 1931, 1933, 1937;

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Историјат Раденичке, сада Женске занатске школе за 1929. *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина, за 1929*. Београд 1929 стр. 1-3.

Извештај Гњиланске женске подружине за 1914. Новоосноване подружине женског друштва, Гњилане 02.марта 1914. *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина бр. 4-5, за 1914*. Београд 1914, стр.138.

Извештај Гњиланске женске подружине за 1935. *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1935*. Београд 1935, стр.60.

Извештај Гњиланске Подружине за 1929-1931, *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1932*.; Београд 1932, стр. 54.

Извештај Гњиланске Подружине за 1933, *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1933*. Београд 1934, стр. 18-19.

Извештај Гњиланске Подружине за 1933, *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1934*. Београд 1934, стр.61.

Извештај Гњиланске Подружине за 1935, *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за за 1935*. Београд, 1936. стр. 60.

Извештај Гњиланске Подружине за 1938. *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1938*. Београд 1939, стр. 11-13

Извештај Гњиланске Подружине за 1939, *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1939*. Београд 1940, стр. 29.

Одлука Годишње Скупштине Београдског женског друштва за 1936. *Домаћица, Орјан женској друштва и њејових Подружина за 1936*. Београд, 1937, стр. 7.

ШТАМПА

Службене новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца, бр. 105 (1922). „Закон о женским занатским школама“. Београд 1922.

Службене новине Краљевине Југославије бр. 82 (1932). „Закон о Женским занатским и женским стручним учитељским школама“. Београд 1932.

ЛИТЕРАТУРА

- Видосављевић, Круљ 2019: Слађана Т. Видосављевић, Јелена Р. Круљ. „Васпитнообразовна делатност женске занатске школе у Пећи (1920-1941), *Башићина*, св. 47. 477-488.
- Димић 1997: Љубодраг Димић. *Културна историја Краљевине Југославије 1918-1941*. Књига II. Београд: Стубови културе.
- Прпа - Јовановић 1994: Бранка Прпа - Јовановић. „Процеси модернизације и положај жене у Србији током XIX и прве половине XX века“. *Зборник радова “Србија у модернизацијским процесима XX века –I”*, Београд: Институт за новију историју Србије.
- Софронијевић 2003: Мира Софронијевић. *Хуманистичка друштва у Србији*. Београд: Чигоја.
- Ђунковић 1971: Срећко Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*. Београд: Педагошки музеј.
- Ценић 1997: Стојан Ценић. *Образовање одраслих на југу Србије (1878-1941)*, Гњилане: Књижара „Свети Сава“.

Sladana T. VIDOSAVLJEVIĆ

Jelena R. KRULJ

EDUCATIONAL AND HUMANITARIAN ROLE OF WOMEN'S BRANCH
AND HER WOMEN'S CRAFT SCHOOL IN GNJILANE (1914 - 1941)

SUMMARY

The Women's Branch in Gnjilane was a humanitarian-educational organization, which operated intermittently from 1914 to 1941 in the area of Gnjilane and its surroundings. At the meeting held on March 2, 1914. in Gnjilane, the Women's Branch and its Women's Craft School were established at the same time. The main goal, and at the same time the reason why they were formed, was to work, above all, in the educational, humane, but also in the national and economic field. The work of the Branch was mostly related to vocational education and upbringing of female children, school work, management, financing, charitable and humanitarian activities. Taking into account that the material and financial assistance from the state was insufficient, the Branch collected donations in the form of money and products from its members, parents and citizens. Also, the mentioned Branch organized events and parties from where the income went for the needs and support of the school itself. The students who graduated from these schools had the opportunity to successfully perform craft jobs and thus be more advanced in contributing to the formation of a new, modern society.

Key words: Women's Branch, Women's Craft School, Gnjilane, educational work, humanitarian work.